TÜRKİYE'DE AFET ZARAR AZALTIMINI SÜRDÜRÜLEBİLİR EĞİTİMLE SAĞLAMAK

B.B. Başbuğ-Erkan[1], B. Özmen[2] ve H. Güler[3]

[1] *Yardımcı Doçent Dr., Afet Yönetim Merkezi,Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara*
[2] *Dr., Jeoloji Müh. Bölümü, Gazi Üniversitesi, Ankara*
[3] *Afet Yönetim Merkezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara*
Email: bberna@metu.edu.tr

ÖZET:

Ülkemiz konumu itibarı ile çeşitli doğal afetlere maruz kalmaktadır. 1999 depremlerinden bu yana mühendislik, sosyal ve ekonomik alanlarda birçok araştırma yapılmış ve yapılmaya devam etmektedir. Afet öncesi dönemde zarar azaltma faaliyetlerinin kesinlikle yaygınlaşması konusunda karar vericiler, akademisyenler ve sivil toplum kuruluşları ortak fikir birliğine varmışlardır. Zarar azaltmanın bir parçası da afet risk yönetimi / afet zarar azaltımı eğitimleridir. Toplumun her kesiminde sürdürülebilir eğitimi sağlamak, afetlere karşı dirençli toplumlar yaratmamıza yardımcı olur. Eğer bu başarılırsa afete dayanıklı yapılar, afete dayanıklı ekonomiler ve afete dayanıklı milletlere sahip olunur. Bu çalışmada Türkiye'de mevcut afet risk yönetimi / afet zarar azaltımı eğitim programları ve bunların zarar azaltma evresine katkıları incelenmektedir.

ANAHTAR KELİMELER : Afet, dirençli toplum, eğitim, risk.

AFET RİSK YÖNETİMİ / AFET ZARAR AZALTIMI

Küreselleşen dünyada deprem, sel, heyelan, kuraklık gibi doğal olaylar sıkça yaşanmakta: bunların yanı sıra son yıllarda insan kaynaklı olaylar da gündeme yerleşmektedir. Bu olaylar oluştukları çevreyi, toplumu, ekonomiyi, sosyal yaşamı sekteye uğratıyor ve maddi-manevi derin kayıplara neden oluyorsa 'afet' olarak nitelendirilmektedir. Her çeşit afetle başa çıkabilmek, meydana gelecek olası hasarları en aza indirmek doğru olandır. Bunu başarabilmek için 'afet'i her yönüyle, sürecin en başından en sonuna kadar ele almak gerekir. Günümüzde 'risk' ve 'afet' kavramlarını ayrı düşünmek çok akıllıca bir yaklaşım olmayabilir. Mevcut durum riskleri bilinmezse oluşacak doğal / doğal olmayan olaylar 'afet'e dönüşür. Bu duruma düşmemek içinse uygulanması gereken, genel olarak 'Afet Risk Yönetimi' ve detayında 'Afet Zarar Azaltma'dır.

Afetleri önlemek mümkün değildir. Ülkeler ve bireyler olarak yapılması gereken afet öncesi zamanı en iyi şekilde kullanıp, hazırlanmaktır. Afete ne kadar hazır olunursa, o kadar az zararla olay atlatılır. Afet Zarar Azaltımı (AZA) işte bu noktada nitelendirilir. Temel AZA planlarını iyi yapmış, güncellemeleri sağlayan, teori ve uygulamayı birarada yürütebilen bilinçli toplumlar afetlere ve etkilerine her zaman hazırlardır. Toplumları afetlere karşı dirençli hale getirmek ve hazırlamak için her şeyin yanı sıra kilit başlık 'eğitim'dir. Toplum süregelen şekilde çocuk yaştan başlayarak afetler konusunda eğitilirse, uzun vadede bu emeğin karşılığı alınır.

Konumu gereği deprem, sel, heyelan, kuraklık gibi doğal afetlere sık rastlanan ülkemiz, doğal olmayan afetlere de kırılgandır. Geçmişte yaşanan afetlerden alınacak derslerin, AZA planlarının gelişimine katkısı çoktur.

Olası afetlerin meydana getirebilecegi bina hasarları ve buna bağlı can kaybı afet risklerini içeren etkin mühendislik tekniklerini, bireylerde görülebilecek psiko-sosyal yıkımlar beşeri bilimleri, ekonomik hasarlarla başa çıkabilmek iktisat bilimini öğrenip/öğretip/uygulamakla azaltılabilir. Bunlar ileri eğitim-öğretim teknikleri

kapsamında ele alınabilir. Afetlerin genel anlamda tanımları, nasıl meydana geldikleri, zarar azaltımı ilk adımları gibi temel bilgiler ilköğretim çağından başlayarak geleceğin yetişkinleri olacak çocuklara afet bilincini almış öğretmen nesli tarafından aktarılmalıdır. Bu bağlamda ülkemizde halihazırda yürütülmekte olan afet eğitimi projesinden ileriki başlıklarda bahsedilmektedir.

AFET BİLİNCİ (ZARAR AZALTIMI) VE EĞİTİM PROGRAMLARI

Afetle ilgili kapasite oluşturma çalışmalarının temelinde eğitim programları yer alır. Eğitilmiş insan gücüne sahip olmadan, doğal veya insan kaynaklı afetlerle mücadele için, mevcut fiziki kapasiteleri etkin bir şekilde kullanabilmek mümkün değildir. Büyük harcamalarla gerçekleştirilen altyapı tesisleri ve teknolojik sistemlerin, afetleri önleme ve zararlarını azaltma bakımından fayda verebilmesi, ancak eğitilmiş iş gücüne ve afet bilinci yüksek toplumun var oluşuna bağlıdır. Afet bilincini geliştirebilmiş ve bu kültürü oluşturabilmiş toplumların afetlerle başa çıkabilme yetenekleri daha yüksektir. Bu bilincin gelişmesi de toplumu oluşturan bireyler kadar kurumların da afetlerle ilgili olarak doğru bilgilerle aydınlatılması ve özgün programlarla eğitilmesiyle gerçekleşir.

Genel olarak eğitimler, maruz bulundukları tehlikelerden kaynaklanan riskler hakkında, halkın bilinç düzeyini arttırmayı, bilgilendirme yoluyla toplumda afetlerlerden korunma davranışının gelişmesini ve yerleşmesini amaçlar. Radyo, TV ve yazılı basını içeren medya kanallarıyla toplumu bilgilendirmelerinin yanı sıra, ilgili kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşları ile eğitim kurumlarımızın afet eğitimleri bu bilinçlenme sürecine katkıda bulunacaktır.

Afet eğitimleri, maruz bulundukları tehlikelerden kaynaklanan riskler hakkında, halkın bilinç düzeyini arttırmayı, bilgilendirme yoluyla toplumda afetlerlerden korunma davranışının gelişmesini ve yerleşmesini amaçlar. Okullardan başlayan afetler ve güvenli yaşam konulu eğitimlerin desteklenip yaygınlaştırılması ve sivil toplum kuruluşlarının bu faaliyette yer almaları gereklidir. Güvenli ve kaliteli bir yaşam talebinde bulunacak toplumun yaratılması için afet bilinci geliştirilmelidir.

Amaçları, konuları ve hedef kitlesine göre belirli içeriklere sahip, afetlerle ilgili eğitimler düzenlenmektedir. Afete müdahale döneminde yapılacak çalışmalara yönelik arama-kurtarma, ilkyardım, afet tıbbı, psikolojik destek ve gönüllü hizmetler konularındaki eğitimler başarılı örnekler arasında bulunmaktadır. Afetlerle ilgili eğitimler amaçları, konuları ve hedef kitlesine bağlı olarak belirli içeriklerle farklı sürelerde düzenlenmelidir. Afete müdahale döneminde yapılacak çalışmalara yönelik arama-kurtarma, ilkyardım, afet tıbbı, psikolojik destek, gönüllü hizmetler gibi eğitimlerle afet sahasında görev alacak uygun nitelikli kişiler eğitilir. Afet öncesi dönemde zarar azaltma çalışmalarını yürüteceklere ise kurumsal afet eğitimleri verilmektedir. Toplum afet eğitimleri için yetiştirilecek kimselerin temel afet bilgilerini en etkili şekilde hangi yöntem ve materyallerle anlatacaklarını öğrendikleri ‘eğiticilerin eğitimi’ programları bulunmaktadır.

Aslında afet zararlarındaki artışla ilgili uluslararası duyarlılığın yükselmesi ve bazı somut atılımların hayata geçirilmesi, 1980’lere rastlamaktadır. Uluslararası afet zararlarının azaltılması on yılı (UN-IDNDR) adı verilen, 1990-2000 dönemde yapılacak faaliyetleri belirleyen ülke raporumuzdaki beş öncelikli konudan birisi ‘eğitim ve enformasyon çalışmaları’ olarak yer almıştır. Bu dönemde ilgili kamu kurumlarımızda özellikle afet tehlikesinin gözlenmesi ve belirlenmesi konusunda araştırma projeleri başlatılmış, bazı yeni birimler oluşturulmuştur.

Eğitim konusunda ise ilk olarak Bayındırlık ve İskan Bakanlığı’nda Avrupa Afet Eğitim Merkezi(AFEM) kurulmuştur. Şimdi bu merkez Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı bünyesinde çalışmalarını yürütmektedir. Bu merkez, Avrupa Birliği kurumlarının teknik ve mali destekleriyle, sempozyum ve seminer niteliğinde eğitim faaliyetlerini bu on yıllık dönem içerisinde gerçekleştirmiştir.

Özellikle Japon Uluslararası İşbirliği Ajansı'nın (JICA) kuruluşu, 1970'li yıllardan beri depremler ve afetlerden korunma konularında kamu kurumları ve üniversiteler aracılığı ile eğitilmiş insan gücünün arttırılmasına büyük destek vermiştir. Hayata geçirilen teknik işbirliği ve eğitim projeleri kanalıyla önemli miktarlarda hibe nitelikli katkılarda bulunmuştur. 2003 yılından başlayarak İçişleri Bakanlığı ile Afet zararlarının azaltılması eğitim programlarını sürdürmüştür. Bu kapsamda önce üst yönetici konumundaki Vali yardımcısı ve Kaymakamlara 'afet yönetimi' eğitim seminerleri düzenlenmiştir. Daha sonra afete maruz bölgelerde yer alan illerin / ilçelerin Belediye Başkanları ve il özel idaresi genel sekreterleri için bu program uygulanmıştır. Son olarak da programın içeriğine teknik ayrıntılar da ilave edilerek, belediye teknik personeli için 'afetlerde zarar azaltma' eğitimi programları gerçekleştirilmiştir. Ne yazık ki bu çalışmalar proje bittikten sonra devam ettirilememiştir.

Öğretim kurumlarımızın farklı düzeylerinde, son yıllarda afet eğitimi programları yer almaktadır. Türk Kızılay'ı tarafından hazırlanan ve ilk öğretim çağındaki çocuklara tehlikelerden korunmayı 'Güvenli Yaşamı Öğreniyorum' sloganıyla öğretmeyi amaçlayan kitap, okullarımıza dağıtılmıştır. Bu kitaba Kızılay'ın internet sayfasından da erişmek mümkündür. Uluslararası alanda da, eğitime küçük yaşlardan başlanılmasının önemine vurgu yapan Birleşmiş Milletler Afet Zararlarının Azaltılması Stratejisi (UN-ISDR) örgütü, 2006'da başlattığı 'Afetle Mücadele Okulda Başlar' kampanyasını 2 yıl boyunca destekleme kararı almıştır.

Türkiye'de gerçekleşen bazı faaliyetleri örnek vermek gerekirse: İzmir Valiliği'nin afetlere hazırlıklı olma kapsamında birçok çalışması mevcuttur. GAPSEL projesi kapsamında O.D.T.Ü. Afet Yönetimi Uygulama ve Araştırma Merkezi olarak 2009 yılında Batman ilinde afetlerin çeşitli boyutları hakkında eğitim semineri düzenlenmiştir. Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı'nın desteği, Hatay Valiliği ve Antakya Belediyesi'nin işbirliği ile gerçekleştirilen 'Hatay Afet Planının Hazırlanması Projesi' kapsamında 18 – 22 Ekim 2010 tarihleri arasında Gazi Üniversitesi Deprem Mühendisliği Uygulama ve Araştırma Merkezi tarafından Zarar Azaltma Planları, Acil Durum Müdahale Planları, Afet Yönetimi, Deprem Tehlikesi, Deprem senaryosu gibi konularda eğitim verilmiştir.

2011 yılında Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı tarafından düzenlenen 'Farkındalık Seminerleri' kapsamında Afet ve Acil Durum Yönetiminin Temel İlkeleri, Afet Profili ve Afet Ekonomisi konularında AFAD uzman ve uzman yardımcılarına eğitimler verilmiştir.

ÜNİVERSİTELERDE AFET YÖNETİMİ EĞİTİMİ

Akademik düzeydeki ilk çalışma, Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde Afet Yönetimi Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin 1996'da faaliyete geçmesiyle başlamıştır. Merkezin kuruluşu ve çalışmalarını yürütmesi için gereken parasal kaynak, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ile Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nın Afet İşleri Genel Müdürlüğü tarafından desteklenen 'Türkiye'nin Afet Yönetimi Sisteminin İyileştirilmesi Projesi'nden temin edilmiştir. Afetler konusunda bazı radikal değişimlere neden olan 17 Ağustos 1999 depreminin ardından ABD Federal Acil Durum Yönetimi Ajansı (FEMA) ile Afet İşleri Genel Müdürlüğü afet eğitimleri konusunda işbirliğine gitmiştir. Bu çerçevede FEMA tarafından gerçekleştirilen yoğun programda eğitilen akademik personelin bir bölümü, İTÜ Afet Yönetimi Merkezi'nde afet eğitimcisi olarak görev yapmaktadır. İstanbul Teknik Üniversitesi'nin Araştırma Merkezinde ise Lisans üstü düzeyinde acil durum ve afet yönetimi eğitimi verilmektedir. Lisans düzeyinde afetlerle ilgili açılan ilk bölüm ise Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Afet Yönetimi Bölümü'dür.

Ankara, Sakarya ve Cumhuriyet Üniversiteleri'nin Mühendislik Fakültelerinin lisans programında, Afet Yönetimi konusu ders olarak yer almaktadır. Temel afet bilgilerinin verildiği ve afet yönetimi esaslarının ele

alındığı 'afet yönetimi' dersinin, özellikle yerbilimlerinde mühendislik eğitimi görenlere, önemli yararları olacağı bir gerçektir. Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde ise Eğitim Fakültesi bünyesinde geleceğin öğretmenlerini afet bilinci ile yetiştirmek üzere 2011 güz dönemi itibarı ile 'Afet Risk Yönetimi Eğitimi' dersi açılacaktır.

Ankara ve Cumhuriyet Üniversitesi'nde verilen dersin kapsadığı başlıca konular şunlardır. Derslerde, doğal afetler ağırlıklı olmak üzere diğer afetler ve kazalarla ilgili olarak da korunma ve önleme amaçlı çalışmalar üzerinde durulmaktadır. Tehlike ve risk algılamasını edinme ve geliştirmenin yolları gösterilmekte, bunların nasıl analiz edileceği anlatılmaktadır. Afet riskleri karşısında daha güvenli bir yaşam için gerekli olan çevre koşullarının ve doğal dengenin nasıl korunacağı, bilgi teknolojileri kullanılarak deprem güvenli yapıların inşasının nasıl mümkün olduğu ele alınmaktadır. Güncel olayları dikkate alarak ders konularının özellikle görsel bölümlerinde her yıl yenileme yapılmaktadır. Dersin daha iyi benimsenmesini temin amacıyla öğrenci görüşüne isimsiz anket yoluyla başvurulmakta, sınıf başarı grafikleri hazırlanmaktadır. Ayrıca ders notlarına bölümün internet sayfasından da ulaşılabilmektedir. Diğer üniversitelerimizin de ilgili bölümlerinde afet yönetimi konusuna lisans eğitimi ders programında ders programlarında yer verilmesiyle, eğitilmiş bireylerde afet bilincinin geliştirilmesine önemli bir katkıda bulunulacaktır. Afet zararlarının azaltılması mücadelesinin kazanılabilmesi için, toplumda afetlerle baş edebilme gücünün mutlaka arttırılması gerekmektedir. Bunun da yolu her düzeydeki eğitim kurumlarında verilecek doğru bilgiler ve uygulamalara yeterince önem vermekten geçmektedir.

2. ONLINE DOĞAL AFET RİSK YÖNETİMİ KURSLARI

Dünya Bankası Enstitüsü'nün geliştirdiği 'Online Doğal Afet Risk Yönetimi Eğitim Programı' 2006 yılından beri Türkiye'de sunulmaktadır. Hindistan ve Filipinler ile beraber dünyada üçüncü ülke olarak Türkiye bu eğitim programını uygulamaktadır. Kursun amacı her meslekten, 18 yaş üstü afetlerle ilgilenen herkesi sanal ortamda biraraya getirip hem bilgi hem fikir alışverişinde bulunmak, öğretim sağlamaktır. Programa karar vericiler, akademisyenler, öğrenciler, STK'lar, sağlık personeli, belediyeler, öğretmenler gibi akla gelen pekçok çalışma grubundan katılım vardır.

Program Türkiye'de afet eğitimi konusunda üniversite işbirliğine (Gazi Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi) örnek teşkil etmektedir. Programın genel koordinatörü O.D.T.Ü. Afet Yönetimi Uygulama ve Araştırma Merkezi'dir. Program beş modülden oluşmakta ve her modül altı hafta sürmektedir. Katılımcılar tamamen uzaktan öğrenme sistemi olan Moodle ortamında önceden hazırlanmış olan dökümanlara ulaşmakta, kendilerine verilen ödevleri ve bitirme projesini hazırlamakta ve her hafta açıklanan tartışma konularına katılarak hocaları ve diğer kursiyer arkadaşları ile görüşlerini paylaşmaktadırlar. Modüllerin uygulama sırasıyla isimleri şöyledir:

a- Kapsamlı Doğal Afet Risk Yönetimi
b- Doğal Afetlerin Ekonomik Etkilerinin Yönetimine İlişkin Finansal Stratejiler
c- Hasar ve Yeniden Yapılandırma İhtiyaçlarının Tespiti
d- Güvenli Şehirler
e- Topluma Dayalı Afet Risk Yönetimi

Program 2007 yılından beri yürütülmektedir. Ekim 2011 itibarıyla beşinci yılına başlayacaktır. İçerikler her yıl ilgili dersin hocası tarafından güncellenmektedir. Geçtiğimiz dönem olan 2010-2011 takviminde 82 katılımcıdan 35'i kursun gerekliliklerini yerine getirerek sertifika almaya hak kazanmıştır.

3. OKUL-TABANLI AFET EĞİTİMİ PROJESİ

Okul-Tabanlı Afet Eğitimi Projesi, Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) ve Japonya Uluslararası İşbirliği Ajansı (JICA) tarafından Ekim 2010 yılında imzalanan bir protokol ile başlamıştır. Proje süresi 3 yıldır. Projeyi MEB Hizmetiçi Eğitim Dairesi yürütmektedir. MEB uzmanları, akademisyenler ve STK temsilcilerinden oluşan bir çalışma grubu mevcuttur. Projenin amacı pilot olarak seçilen Marmara Bölgesi'ndeki on ilden 260 formatör öğretmen yetiştirmek ve onların okullarına döndüklerinde kendi okullarında verecekleri afet eğitimi ile afet bilincini dalga dalga tüm yurda yaymaktır. Projenin bir diğer çıktısı eğitim programlarında (müfredat) mevcut afet eğitimi konularını güncellemek ve geliştirmektir. Ayrıca okulların afet planlarını nasıl yapmaları gerektiği konusunda eğitimler verilecektir.

SONUÇLAR

Afet eğitimleri, toplumda afet bilincinin gelişmesi ve afet kültürünün yerleşmesi için en temel çalışmalar olup, ileriye dönük yararlarıyla kıyaslandığında neredeyse hiç maliyeti bulunmayan en stratejik yatırımlardır. Afet zararlarının azaltılması ve afetlerden korunma gibi konularda halen yapılmış ve/veya yapılmakta olan bu eğitim çalışmalarının sürekli olarak ve gelişimlere ayak uyduracak şekilde durmaksızın yapılmalıdır.

KAYNAKLAR

Ergünay, O. (2004). Türkiye'de deprem zararlarının azaltılması çalışmaları, 16. Uluslararası Jeofizik Kongresi. TMMOB Jeofizik Mühendisleri Odası.

Güler, H. H., (2006), Afet Yönetiminin Temel İlkeleri,81-91, JICA Türkiye Ofisi.

Güler, H. H., (2006), Afet Yönetimi ve Eğitim Programları, 17. Uluslararası Jeofizik Kongresi, Ankara.

Gülkan, P., Balamir, M. ve Yakut.,A., (2003), Afet yönetiminin stratejik ilkeleri: Türkiye ve dünyadaki politikalara genel bakış. O.D.T.Ü. Afet Yönetimi Uygulama ve Araştırma Merkezi.

Türkiye'de Doğal Afetler Konulu Ülke Strateji Raporu, (2004), JICA Türkiye Ofisi.